

BİRİNCİ VE İKİNCİ NESİL WASHINGTON UZLAŞMASI: NEOLİBERAL İKTİSAT POLİTİKALARININ 1980'DEN SONRAKİ EVRİMİ*

Cengizhan YILDIRIM**

THE FIRST AND THE SECOND WASHINGTON CONSENSUS: THE EVOLUTION OF THE NEOLIBERAL ECONOMY POLICIES AFTER 1980

Öz

İnsanlık refahı için iktisadi kararlarda piyasanın belirleyicisi olması gerektiğini savunan ve 1980'li yıllarda ana akım iktisat haline gelen neoliberal iktisat politikaları, sabit iktisat politikalarından oluşmaz. Piyasanın egemen kılınması için ulusal ve uluslararası alanda serbest ticaret, denk bütçe, mali disiplin, özelleştirme ve deregülasyondan oluşan Birinci Nesil Washington Uzlaşması; yoksulluğun artması, gelir dağılımının bozulması, iktisadi krizlerin yaşanması, her ülkeye aynı tip politikaların aynı sırayla uygulanması için salık verilmesi ve kurumların ihmali gibi konularda aldığı eleştirilerden dolayı, bu eleştiri konularını da içeren İkinci Nesil Washington Uzlaşması'na dönüşmüştür. Bu makalede, piyasa ekonomisinden ödün verilmeden gerçekleşen ve günümüzde de devam bu dönüşüm ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Neoliberal İktisat Politikaları, Birinci Nesil Washington Uzlaşması, İkinci Nesil Washington Uzlaşması

Abstract

Neoliberal economy policies, which has become the mainstream economy and defended that free market must be determinative in economic decisions for the welfare of the humanity, do not consist of stable economic policies. For the market to be dominant, the First Generate Washington Consensus consisting of free trade, balanced budget, financial discipline, privatization and deregulation changed into the Second Generate Washington Consensus as result of critics received such as increase of the poverty, deformation of income range, economic

* Bu çalışma kaynakçada belirtilen doktora tezimin (Yıldırım, 2011) bir kısmının geliştirilmiş halidir. Katkılarından dolayı doktora tez danışmanın Prof. Dr. Cem SOMEL'e teşekkür ederim.

** Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, yildirim_c@ibu.edu.tr

crises, proposing the same policies to all countries, negligence of institutions. In this article, I will mention this change which was made without conceding of market economy and is still present at our time.

Keywords: Neoliberal Economy Policies, the First Washington Consensus, the Second Washington Consensus

1. Giriş

İnsanlık refahının yükseltilmesi amacıyla devletin ekonomi içinde büyüklüğünün ve belirleyiciliğinin azaltılmasını, mülkiyet haklarının sağlam ve geri döndürülemez temellere oturtulmasını, ticaretin hem ülke içinde hem de ülkeler arasında tamamen serbest olmasını savunan neoliberal iktisat politikaları, kısaca, iktisadi kararların serbest piyasa tarafından verilmesini savunur.

1980 yılından sonra ana akım iktisat politikası haline gelen neoliberal iktisat politikaları, Birinci Washington Uzlaşması ile geçerliliğinin zirvesine oturmuş ve ülkelerin iktisadi kalkınması için uygulanması gereken yegâne politika seti olarak algılanmaya başlanmıştır. Ancak 1990'lı yıllarda bu iktisat politikalarının uygulandığı ülkelerde beklenen sonuçların ortaya çıkmaması sonucu, Birinci Washington Uzlaşması eleştirilmeye başlanmış ve yaşanan olumsuz iktisadi koşulların sebebi olarak görülmüştür. Bu eleştiriler Birinci Washington Uzlaşması'nın İkinci Washington Uzlaşması'na doğru evrilmesine yol açmıştır.

Rasyonel birey, serbest piyasa, serbest ticaret gibi konularda Birinci ve İkinci Washington Uzlaşması arasında bir fark yoktur. Bu iki iktisat politikası arasındaki temel farklılıklar, Birinci Washington Uzlaşması'nın en çok eleştiri aldığı konular olan finansal akımların serbestliği, denk bütçe, devletin ekonomi içindeki yeri, kurumlar, gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yoksullukla mücadele konularında ortaya çıkmaktadır.

Literatürde çok sık kullanılmasına rağmen neoliberal iktisat politikaları kavramı, muhalif yazarlar tarafından bu zamansal fark gözetilmeden ve çoğu zaman hiç tanımlanmadan daha çok eleştiri amacıyla kullanılır.

Bu makalenin amacı hem neoliberal iktisat politikalarını tanımlamak hem de neoliberal iktisat politikalarındaki zaman içinde meydana gelen değişimleri kuramsal olarak göstermektir. Bu amaç doğrultusunda, neoliberal iktisat politikalarının 1980 öncesi kısa tarihi ele alındıktan sonra Birinci Nesil Washington Uzlaşması açıklanacaktır. Daha sonra Birinci Nesil Washington Uzlaşması'na yapılan eleştiriler ve İkinci Nesil Washington Uzlaşması ifade edilmeye çalışılacaktır.

2. Neoliberal İktisat Politikaları

1980 yılından sonra tekrar ana akım iktisat haline gelen neoliberal iktisat politikalarının fikir babaları, Friedrich Hayek ve Milton Friedman'dır. Hayek'in 1974'te, Friedman'ın da 1976'da Nobel Ödülü almaları, dikkatleri bu iki düşünürün düşüncelerine çekmiştir. Ancak bu iki düşünür de neoliberal politikaları savunmalarına rağmen kendilerini neoliberal olarak ifade etmemişlerdir. Kendini "new-liberal" olarak ifade eden tek okul Alman Freiburg Okulu'dur. Klasik liberal anlayışı insani değerleri göz önüne almadığı gerekçesiyle eleştirmişler ve kendilerini bu isimle anmayı daha doğru bulmuşlardır (Boas ve Gans-Morse, 2009: 139).

Serbest piyasa, mülkiyet haklarının önemi, devletin ekonomi içindeki belirleyiciliğinin azaltılması gibi bugün neoliberal iktisat politikaları olarak isimlendirdiğimiz politikaları savunan okullar kendilerini neoliberal olarak tanımlamaktan kaçınırlar; çünkü bu kavram çoğu zaman olumsuz mana çağrıştırmaktadır. Neoliberal kavramı, daha çok bu iktisat politikalarına muhalif düşünce akımları tarafından, dünyadaki neredeyse tüm iktisadi sorunların sorumlusu olarak kullanılmaktadır.

Düşünce olarak daha eskilere gitmekle beraber, neoliberal iktisat politikalarının vücut bulduğu ilk ülke Şili olmuştur. Pinochet, 1973 yılında askeri ihtilalle ülke yönetimini ele geçirdikten sonra, ekonomi yönetimini "Chicago Oğlanları" olarak bilinen ve doğrudan Friedman ve onun öğrencisi Harberger tarafından eğitilen gruba devretmiştir. Bu tarihten sonra Şili ekonomisi, ithal ikameci ve planlamaya dayalı anlayıştan neoliberal politikalara doğru radikal bir dönüşüm geçirmiştir (Boas ve Gans-Morse, 2009: 150-151).

Şili'den sonra diğer Latin Amerika ülkelerinde de uygulanan neoliberal politikaların olumsuz mana çağrıştırması, Latin Amerika entellektüellerinin bu kavramı yaşanan olumsuz iktisadi koşulların sorumlusu olarak kullanmaya başlamasıyla olmuştur (Boas ve Gans-Morse, 2009: 140). Neoliberal politikalar, totaliter rejimlerin, ulusal ve uluslararası düzeyde gelir eşitsizliğinin, düşük ücretlerin ve yoksulluğun nedeni olarak algılanmaya başlanmıştır (Yıldırım, 2011: 73).

Neoliberal iktisat politikaların ana akım iktisat politikalarına dönüşmesi konusunda kesin bir tarih vermek zordur; ancak Xiaoping'in 1979'da Çin'in yavaş yavaş serbest piyasa ekonomisine geçeceğini duyurması, Paul Volcker'ın 1979'da Federal Reserve'a başkan olduktan sonra faizleri artırmaya karar vermesi, 1980 yılında Thatcher'ın İngiltere'de başbakan ve Reagan'ın ABD'de başkan olması simgesel öneme sahip

gelişmelerdir (Yıldırım, 2011: 74). Neoliberal iktisat politikaları, 1980 yılından itibaren neredeyse tüm dünyada kademeli olarak değişik biçimlerde uygulanmıştır.

Özü itibarıyla ekonomi-politik bir teori olan neoliberalizm, en yüksek refah düzeyine ulaşmak için bireysel girişimciliğin serbestleştirilmesini, mülkiyet haklarının güvence altına alınmasını, serbest ticaret uygulanmasını ve iktisadi kararların alınmasında devletin değil serbest piyasanın hakim olmasını önermektedir (Harvey, 2005: 2). Devletin rolü, serbest piyasanın işlemesi için kurumsal alt yapıyı oluşturmak olmalıdır. Hatta devlet bizzat piyasayı oluşturabilir; ancak piyasaya doğrudan müdahale, pazarlama, üretim gibi yollarla doğrudan iktisadi sürece müdahaleden kaçınmalıdır (Yıldırım, 2011: 74).

Neoliberal iktisat politikalarının uygulanması hem mekânsal hem de zamansal olarak farklılık göstermiştir. Örneğin; neoliberal politikalar Kıta Avrupası ve Japonya’da oldukça sulandırılmış bir şekilde uygulanırken Çin ve Hindistan gibi gelişmekte olan ülkelerde kendine has bir şekilde uygulanmıştır.¹ Bu uygulama farklılıklarının en önemli nedeni politik kaygılardır. ABD gibi serbest piyasanın ve neoliberal anlayışın güçlü savunucusu olan bir ülkede bile Ohio eyaletindeki çelik endüstrisi rekabete açılmamıştır (Harvey, 2005: 71). Neoliberal anlayış en “kitabî” haliyle Latin Amerika ülkeleri ve Türkiye gibi sivil toplum örgütlerinin henüz oluşmadığı ülkelerde uygulanmıştır (Yıldırım, 2011: 75).

Neoliberal iktisat politikaları, ülkeden ülkeye farklı biçimlerde uygulandığı gibi zamansal olarak da “pür” halinden Keynezyen iktisat anlayışına doğru bir dönüşüm geçirmektedir. Bu makalenin amacı mekansal farklılıkları değil, zamansal farklılıkları ele almaktır.

Neoliberal anlayışın iktisada bakan tarafı, çoğunlukla, Washington Uzlaşması’ndan başka bir şey değildir. Washington Uzlaşması, merkezi Washington’da bulunan üç önemli kurumun (Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, ABD Hazine Bakanlığı) ülkelere tavsiye ettikleri ortak iktisat politikalarını ifade eder. Daha sonra bu uzlaşmaya Dünya Ticaret Örgütü ve Avrupa Merkez Bankası da katılmıştır (Saad-Filho, 2007: 191; Williamson, 2004-2005: 195).

¹ Neoliberal iktisat politikalarının ülkeler arasında uygulama farklılıkları konusunda örnek bir çalışma için bakınız: Harvey, 2005.

3. Birinci Nesil Washington Uzlaşması

1970’li yıllarda yaşanan Petrol Krizi ve Uluslararası Para Sistemi sorunlarına ilave olarak 1980’li yıllarda pek çok ülkenin stagflasyon ve dış borç sorunuyla karşı karşıya kalmasıyla Keynezyen ekonomi anlayışından neoliberal iktisat anlayışına doğru bir geçiş yaşandı. Neoliberal anlayış, iktisadi sorunların kökeninde Keynezyen anlayışı görmüştür: İşgücü piyasasının yeterince esnek olmaması, artan oranlı vergiler, yüksek oranlı ithalat vergileri, kamu iktisadi teşekküllerinin açıkları... Kısaca devletin ekonomi içinde gerekenden fazla yer tutması ve piyasaların serbest olmaması.

Washington Uzlaşması,² neoliberal anlayışa uygun iktisat politikalarının vücut bulmuş halidir. Kavramı ilk defa 1989 yılında kullanan Williamson, yeni anlayış doğrultusunda iktisadi sorunların üstesinden gelebilmek için uygulanması gereken iktisat politikalarını somut bir şekilde ortaya koymuştur. Washington Uzlaşması, neoliberal iktisat anlayışının zirvesini ifade eder, öteki alternatiflerin yaşam hakkı artık yoktur. Diğer ülkeler bu “uzlaşma” etrafında uygulama birliğine çağrılmaktadır (Yıldırım, 2011: 76).

Washington Uzlaşması 10 maddeden oluşmaktadır (Williamson, 2004-2005: 196’dan aktaran Yıldırım, 2011: 77-78):

1. Maliye disiplini sağlanmalı ve denk bütçe anlayışı güdülmelidir. Burada maliye disiplini tüm devlet harcamalarının tek bir merkezden ve bir disiplin dahilinde yapılması gerektiğini savunduğundan denk bütçe kavramından farklı bir mana içermektedir. Denk bütçe ise gelir ve gider eşitliğidir. Bütçe açığı, daha çok gelişmekte olan ülkeleri etkileyen ödemeler dengesi krizlerine ve enflasyona neden olmaktadır.
2. Kamu harcamalarının öncelikli alanları yeniden belirlenmelidir. Devlet doğrudan iktisadi alana müdahale etmek yerine, uzun dönemde iktisadi büyümeyi artıracak daha verimli alanlara; eğitim, sağlık ve alt yapı harcamalarına yönelmelidir.

² Bu makalede olduğu gibi bazı çalışmalarda Washington Uzlaşması ile Birinci Nesil Washington Uzlaşması aynı manada kullanılmaktadır. Eğer bir fark belirtmek gerekiyorsa İkinci Nesil Washington Uzlaşması diye ayrıca belirtilir; ancak özellikle muhalif çalışmalarda birinci ve İkinci Nesil Washington Uzlaşması arasında bir fark gözetilmediğini Washington Uzlaşması kavramı ile bir genellemenin yapıldığını da belirtelim.

3. Vergi reformu yapılmalıdır. Ülkeler artan oranlı vergilerden vazgeçmeli ve vergi tabanını genişletmelidir.
4. Tüm finansal hareketler serbest olmalı ve faiz oranları piyasa tarafından belirlenmelidir. Böylece gelişmekte olan ülkeler ihtiyaç duydukları sermayeye kavuşacaktır.
5. Tek tip ve piyasa tarafından belirlenen döviz kuru anlayışı uygulanmalıdır. Aşırı değerli, düşük değerli veya çeşitli sektörlerde farklı döviz kuru uygulamaları sanıldığı gibi aksine, ihracatı ve büyümeyi engeller. Bununla beraber döviz kurlarının aşırı dalgalanması da istikrarı bozar. Burada daha çok anlatılmak istenen dalgalı döviz kuru politikasıdır.
6. Gümrük tarifeleri kaldırılmalı ve serbest dış ticaret uygulanmalıdır.
7. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları özendirilmelidir.
8. Devletin iktisadi teşekkülleri özelleştirilmelidir.
9. Deregülasyon, yani devletin piyasa üzerindeki kontrollerinin kaldırılması, temel amaç olmalıdır.
10. Mülkiyet hakları sağlam güvence altına alınmalıdır.

Fischer konferansta, bu iktisat politikalarını çok beğenmiş olmalı ki, Williamson'u dinledikten sonra Keynezyen iktisat politikalarını kastederek “artık iki farklı iktisadi kalkınma paradigması yok [...] Williamson, Washington Uzlaşması ile kalkınmakta olan ülkelerin tam olarak ne yapması gerektiğini ortaya koydu” demiştir (Williamson, 2004).

Washington Uzlaşması'nın bu maddeleri üç başlık altında toplanabilir. 1, 2, 3, 8 ve 9 numaralı maddeler ekonomide kamu sektörünün küçültülmesi, kamunun ekonomi üzerinde belirleyici rolünün azaltılması ve kamunun bütçe dengesinin sağlanması ile alakalıdır. Bu maddeler, planlamacı anlayıştaki “girişimci devleti” ve Keynezyen anlayıştaki “refah devleti”ni hedef almaktadır. Neoliberal iktisat anlayışı, birtakım çıkar gruplarının hizmetine girme ihtimali kuvvetle muhtemel olan devleti rekabetin önünde bir engel olarak görmüş ve denk bütçe, özelleştirme yöntemleriyle ekonomideki etkisini azaltmanın yollarını aramıştır (Yıldırım, 2011: 78).

4, 5, 6 ve 7 numaralı maddeler mal ve sermaye akımlarının serbestleştirilmesi ve serbest piyasa anlayışının kurumsallaşması ile alakalıdır. “Dengele, özelleştir ve serbestleştir” aslında 10 maddenin özetidir ve gelişmekte olan ülkelere yönelik iktisat politikalarının temeli

olmuştur. “Mülkiyet haklarını güvence altına alan 10 numaralı maddenin asıl varlık nedeni, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkeye çekebilmektir ve mal ve sermaye akımlarının serbestleştirilmesi için gerekli görülmüştür” (Yıldırım, 2011: 78).

Özelleştirme, Birinci Nesil Washington Uzlaşması’nda belirtilen en önemli iktisat politikalarındandır; çünkü kamu sektörünün istihdam amacıyla kullanılmasının büyüme hızının düşmesine ve ödemeler dengesi krizlerinin ortaya çıkmasına yol açtığı düşünülmektedir (Johnston, 2007: 227). Gelişmekte olan ülkelerde merkezi planlamanın bir uzantısı olarak kurulan KİT’ler, üretim maliyetleri çok yüksek olduğundan ülkelerin uluslararası rekabet gücünün azalmasına yol açacağından ödemeler dengesi sorunlarına neden olur; çünkü KİT’ler merkezi olarak yönetildiğinden hantaldır ve siyasilerin “istihdam politikalarına” kurban gitmektedir (Johnston, 2007: 227). Özelleştirme politikası, 1990’lı yıllarda daha çok vurgulanan bir konu olmuştur. (World Bank, 2005: 20).

Serbest ticaret kuramı, iktisadi büyümeye ve refah artışına neden olur; çünkü kaynak dağılımında etkinliği sağlar, tüketici faydasını maksimum yapar, verimliliğin artmasına yol açar ve sonuç olarak refah artışı olur (Dereniyagala, 2007: 169).

Neoliberal iktisat anlayışında dış ticaret serbestliğinin çok önemli bir yeri vardır. Hatta dış ticaret serbestliği, neoliberal iktisat anlayışının kutsal ilkesi durumundadır. “Eğer neoliberal iktisatçıların bir kutsal yemin metni olsaydı, bu kesinlikle ‘ben karşılaştırmalı üstünlüklerin ilkelerini anladım’ ve ‘ben serbest ticaretin savunucusuyum’ olurdu” (Krugman, 1987: 131). Bu anlayışa göre her türlü dış ticaret engeli kaldırılmalıdır. Uluslararası rekabet, etkinlik ve verimliliği artırır, fiyatları düşürür, dolayısıyla toplumsal refahın artmasına neden olur (Harvey, 2005: 65).

Dış ticaret serbestliği sadece mal akımlarını değil, sermaye akımlarını da kapsamalıdır. Sermaye akımlarının serbest olması, sermaye miktarının fazla olduğu ülkelere kıt olduğu ülkelere doğru sermaye akımını sağlayarak hem kaynakların verimli kullanılmasına hem de gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaç duyduğu fonlara kavuşmasına neden olur.

Neoliberal yaklaşım, artan oranlı vergiler yoluyla, zenginlerden yoksul kesime doğru yeniden paylaşım karşı çıkmıştır. Yüksek sosyal yardımlar, insanların çalışmasını engellemekte ve yüksek vergiler yatırımı caydırmaktadır (Johnston, 2007: 226). Yüksek gelirler, artan oranlı vergilerle zenginlerden fakirlere doğru bir gelir transferi olmak yerine katma değer yaratan yatırımlara yönelse, istihdam artacağından, sosyal yardımlara gerek kalmaz.

ABD, İngiltere, Almanya gibi gelişmiş ülkelerin kendi iç dinamikleriyle uygulamaya koydukları neoliberal iktisat politikaları, Türkiye ve Latin Amerika ülkeleri gibi gelişmekte olan ülkelerde, mali yardım için başvurulmuş başta Dünya Bankası ve IMF olmak üzere uluslararası kuruluşların zorlamasıyla “yapısal uyum programları” adı altında uygulanmıştır. “Bu isim tamlamasındaki ‘yapısal’ devlet güdümlü bir ekonomiden piyasa güdümlü bir yapıya geçmeyi, ‘uyum’ ülke ekonomisinin tüm dünya ekonomisi ile uyuşmasını ve ekonominin dışa açılmasını, ‘program’ ise neoliberal iktisat politikalarını ifade etmektedir” (Yıldırım, 2011: 77).

1990’lı yılların sonlarına kadar Washington Uzlaşması’nda belirtilen iktisat politikalarının uygulanmasının iktisadi büyüme için yeterli olacağı düşünülüyordu. Bunun için de makroekonomik tedbirlerin alınması, ülke içinde serbestleştirmenin gerçekleşmesi ve ülkenin dışa açılması ve devletin ekonomi içindeki etkinliğinin azaltılması anlamına gelen “dünyaya uyum”un gerekli olduğuna inanılıyordu (World Bank, 2005: 6). 1990’lı yıllar bu politikaları uygulayan ülkelerin nasıl büyüdüklerinin anlatan çalışmalarla dolmuştur. Sachs ve Warner (1995), bu konuda örnek gösterilebilir. Bu iki düşünürün istatistiki sonuçlarına göre uluslararası ticarete açık olan ülkeler, açık olmayanlara göre yüzde 2,45 kat daha hızlı büyüyordu. Bu tip çalışmalar, Dünya Bankası ve IMF tarafından gelişmekte olan ülkelere Washington Uzlaşması’na dayalı iktisat politikalarının uygulamaları konusunda baskı yapmaları için güçlü bir silah oluşturuyordu (Rodrik, 2011:145). “Dengele, Serbestleştir ve özelleştir” adeta bir dogma haline gelmişti (Rodrik, 2011:143). Ancak bu “olumlu” hava 1990’lı yılların sonunda dağılmaya ve neoliberal iktisat politikaları eleştirilmeye başlandı.

4. Birinci Washington Uzlaşması’na Yöneltilen Eleştiriler

Birçok ülke 1990’lı yılların sonunda dışa açılmasına, sermaye hareketlerini serbest bırakmasına, kamu işletmelerini özelleştirmesine, piyasaları serbest bırakmasına ve makroekonomik dengesizlikler ortadan kaldırmasına rağmen beklenen iktisadi büyümeyi yakalayamadı. Vergi rejimleri, bankacılık düzenlemeleri, sosyal güvenlik kurumları, mali kurallar ve hukuk sistemi Washington “Uzlaşma”sı doğrultusunda düzeltildi ve işgücü piyasaları esnekleştirildi. Ancak ülkeler çok az büyüyebildi ve finansal krizlerden dolayı daha kırılgan hale geldiler (Rodrik, 2011: 152; World Bank, 2007: 17). Bu durum Birinci Washington Uzlaşması’nın hedef tahtasına konmasına neden olmuştur.

Neoliberal iktisat politikalarını savunanlar, piyasa'yı her derde deva olarak düşünürler. Piyasanın önündeki her türlü engel bertaraf edilirse, iktisadi sorunlar da ortadan kalkar; ancak başlı başına tartışmalı piyasa, rasyonel birey, tam bilgi, çok sayıda alıcı ve satıcı olması, homojen mallar gibi varsayımlar üzerinde durur ve kamu malı, dışsallıklar, asimetrik bilgi gibi durumlara bir çözümü yoktur. Bu eleştiriler, Klasik Liberalizmden beri yapılan yapısal eleştirilerdir.

Neoliberal iktisadın iktisadi ilişkileri toplumsal ilişkiler içinde değil de toplumsal ilişkileri iktisadi ilişkiler içinde düşünmesi, en çok eleştiri aldığı konuların başında gelmektedir. Bu konuda Polanyi'ye sıkça atılır yapılır (Polanyi, 1944: 57'den aktaran: MacEwan, 2007: 284):

“İktisadi sistemin piyasaların denetimi altında olmasının, toplumsal örgütlenmenin bütününe etkileyen sonuçları olur: Bu da toplumun piyasanın yardımcı bir parçası olarak işlemesi anlamına gelir. Ekonominin toplumsal ilişkilerin içine yerleşmesi yerine, toplumsal ilişkiler iktisadi istemin içine yerleşirler”.

Bu ‘klasik’ eleştirilerle beraber zamansal olarak 1990'lı yıllarda yaşanan gelişmeler, neoliberal iktisat politikalarının eleştirilmesinde önemli bir yer tutar. Rodrik, bu gelişmeleri şu şekilde sıralamıştır (Rodrik, 2006: 975):

1. Komünizmden piyasa ekonomisine geçen ülkelerin çoğunda, beklenenin aksine, oldukça derin ve uzun süren krizler olmuştur. 10 yıldan fazla bir süre geçmesine rağmen bu ülkeler, 2000'li yılların ortasına kadar hala 1990 yılındaki çıktı seviyesini yakalayamamıştır.
2. Önemli politika reformlarına, dış dünyadaki ve siyasi yapıdaki düzelmelere ve sürekli dış yardıma rağmen Sahra Altı Afrika ülkeleri bir türlü kalkınmayı başlatamamışlardır. Uganda, Tanzanya ve Mozambik gibi kalkınma konusunda nispi başarı gösteren ülkeler çok azdır ve bu ülkelerin bile ekonomileri çok kırılgan bir yapıdadır.
3. Latin Amerika, Doğu Asya, Rusya ve Türkiye'de sık ve sancılı ödemeler dengesi krizleri yaşanmıştır. En küçük bir olumsuz gelişmede bile yabancı sermayenin hemen dışarı kaçması ödemeler dengesi krizlerini başlatmaktadır.
4. Latin Amerika ülkelerinde 1990'lı yıllarda başlayan toparlanma kısa süreli olmuştur. Bu dönemdeki büyüme oranları ithal ikameci ve merkezi planlamaya dayalı iktisat

politikalarının uygulandığı 1950-1980 döneminin gerisinde kaldığından bu dönem “kayıp on yıl” olarak isimlendirilir.

5. Latin Amerika ülkeleri arasında iktisadi büyüme açısından durumu en parlak olan Arjantin, 2002 yılında iktisaden çökmüştür. 1990’lı yıllarda, dünyanın diğer coğrafyalarında yaşanan krizlere rağmen makroekonomik istikrarı yakalayarak iktisadi büyüme yakalayan ve bu açıdan örnek gösterilen Arjantin’inin de 2002 yılında kriz yaşaması, neoliberal anlayışın “son kalesi”nin de yıkılmasına neden olmuştur. Bu kriz bardağı taşıran son damla olmuştur.

Gerek ilk defa bu coğrafyada uygulanmaya başlanması gerekse olumsuz etkilerinin en çok bu coğrafyada ortaya çıkması nedeniyle, Latin Amerika ülkeleri, Washington Uzlaşması’nda belirtilen iktisat politikalarının eleştirilmesi konusunda merkezi bir konuma sahiptir. Bu politikaların en derin ve uzun olumsuz etkileri bu coğrafyada hissedilmiştir. Eleştiriler için örnekler en çok bu coğrafyadan seçilmiştir (Yıldırım, 2011: 83). İlave olarak, Williamson da bu politikaları oluştururken Latin Amerika üzerine odaklandığını belirtmiştir (Williamson, 2003: 1476); yani Birinci Washington Uzlaşması’nın hedefinde Latin Amerika ülkelerinin iktisadi büyüme(me)si vardır.

Aslında 1990’lı yılların ortalarına kadar Latin Amerika ülkelerinin iktisadi durumu çok kötü değildi. Enflasyon kontrol altına alınmış, az da olsa iktisadi büyüme gerçekleşmişti. Ancak bu tablo, 1994’te Meksika’da ortaya çıkan Tekila Krizi ile tamamen değişti. Bu kriz diğer Latin Amerika ülkelerinin yanı sıra başka coğrafyalara da sıçradı (Williamson, 2003: 1477).

Neoliberal iktisat politikalarını yapısal uyum programlarıyla uygulamaya başlayan ülkelerin tamamına aynı reçetenin sunulması, en çok eleştirilen yanlardan bir tanesidir. Her ülkenin farklı iktisadi sorunlara olabilir: Girişimci sınıfın olmayışı, enflasyon, düşük tasarruf oranları, işgücünün eğitimsiz olması, mülkiyet sorunları, sermaye yetersizliği, siyasilerin basiretsizliği... Bu yüzden her ülkeye farklı ve yerinde iktisat politikalarının tavsiye edilmesi gerekir. Yoksa ticaret serbestliği bir ülke ekonomisinde toplam refahı artırabileceği gibi azaltabilir de (Rodrik, 2011: 152). Her ülkeye aynı iktisat politikalarını salık verilmesi, bir doktorun bütün hastalara aynı teşhisi koymasına benzer. Aynı hastalıkta bile bünyeleri farklı hastalara farklı tedavilerin uygulanması gerekir.

Tek düze reçetelere ilave olarak politikaların uygulanmasında bir sıranın gözetilmeden hepsinin tek parça halinde uygulanmaya konulması da eleştirilen bir konudur. Washington Uzlaşması'na belirtilen iktisat politikalarının doğru olduğu varsayımı altında bile bu politikaların uygulanmasında bir sıra gözetilmelidir. Politika yapıcılar, kendi ülkelerinin özel durumlarına göre gerekli görüldüğü zaman politikaların türü, sırası ve sıklığı konularında inisiyatif almalıdır.

Fakir ülkelerde iktisadi büyümenin önünde çok sayıda engel vardır. Bir ülke ekonomisinin hızlı ve sürdürülebilir bir iktisadi büyüme ivmesi yakalaması için bu sorunların hepsi aynı anda giderilmeyebilir. Önemli olan başat sorunların özölmesine öncelik verilmesidir. Sorun, ucuz ve teknolojisi yüksek ithal girdi sağlamaksa dışa açılma öncelikli konu olmalıdır. “[E]ğer sorun büyük mali açıkların beslediği makroekonomik istikrarsızlık ise bilindik bir istikrar programı[,] ticaret serbestliği veya büyük ölçekli sanayi reformu olmaksızın bile büyüme için harikalar yaratır” (Rodrik, 2011: 153). Eğer bütçe açıkları kontrol altına alınmadan ithalat vergileri azaltılırsa hem bütçenin durumu daha da kötüleşir hem de dış ödemeler bilançosu bozulur (Rodrik, 2011: 153). Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkeleri gibi ticaret kısıtlamalarının çok fazla olduğu ülkelerde, bunları azaltmaya öncelik verilmelidir. Geleceğin çok belirsiz olduğu ülkelerde, finansal serbestleştirmenin yatırımlar üzerinde olumlu bir etkisi olmaz (World Bank, 2005: 15-16).

Aynı sorun için alternatif özömler de olabilir. “*Ekonominin dışa yönelimini artırmak isterseniz, bunu ihracat yardımları (Güney Kore ve Tayvan'da olduğu gibi), ihraç ürünler işleme bölgeleri (Mauritius'da olduğu gibi), Özel Ekonomi Bölgesi (Çin'deki gibi) veya serbest ticaret ile (Hong-Kong) gerçekleştirilebilir. Yerel sektörler, sübvansiyonlu kredilerle (Güney Kore), vergi teşvikleriyle (Tayvan) veya ticari koruma (Brezilya, Meksika ve Türkiye) ile desteklenebilir. Mülkiyet hakları yabancı yasalar getirilerek veya yabancı yasalara göre düzenlemeler yapılarak (Meiji Restorasyonu sırasında Japonya'da olduğu gibi) veya yerel değişkenleri geliştirerek (Çin ve Vietnam'da olduğu gibi) ilerletilebilir. Ülkelerin değişik ve çoğu zaman doğru kabul edilmeyen düzenlemeleri deneyimleme olanağına ihtiyacı vardır. Arabanızın patlak lastiğini değiştirmek veya lastiğe yama yaptırmak bagajınızda yedek lastik olup olmadığına veya yakınlarda bir tamirhane olup olmadığına bağlıdır*” (Rodrik, 2001: 154).

Washington Uzlaşması'nda ortaya konan iktisat politikalarının “mekanik” sonuçlar doğuracağı ve iktisadi büyümenin sadece bu politikalarla gerçekleşeceği beklenmiştir. Örneğin mali disiplin ve denk

bütçe sağlanmasının sonucu olarak makroekonomik istikrarın sağlanacağı, dışa açılmayla rekabetin artacağı beklenmiştir. Oysa denk bütçe her zaman makroekonomik istikrarı sağlamayabilir, bazen daha kötüye de gitmesine neden olabilir (World Bank, 2005: 12).

Neoliberal anlayışta devletin iktisadi hayattaki varlığına hep kötü gözle bakılmıştır. Devlet hep çıkar gruplarının kontrolünde düşünülmüş, ekonomideki rolü abartılmış ve devletin ekonomide yol açtığı olumsuzlukları gidermek için katı kurallar getirilmiştir. Oysa devletin ekonomideki varlığı her zaman kötü sonuçlar doğurmayacağı gibi demokrasinin gereği olarak devletlerin takdir yetkisi de olmalıdır. İktisadi büyüme için gerekli faaliyetler olan düzenleme, bankaların denetlenmesi, alt yapı harcamaları, sosyal hizmetler konularında kamu kesiminin varlığı, kaçınılmazdır. Öte yandan bir “kurum” olarak devletin ekonomide varlığı birçok sorunun kolay çözülmesine ve işlem maliyetlerinin azalmasına yardımcı olabilir. (Palley, 2007: 70-71; World Bank, 2005: 14-15).

Devlet ile piyasa birbirinin yerini tutan değil, birbirini tamamlayan öğelerdir. Daha fazla ve daha iyi piyasalar; ancak iyi bir yönetimle var olabilir. Bu yönetimi de gerçekleştirecek olan devlettir. *“piyasalar, devletin zayıf olduğu zamanda değil, güçlü olduğu zamanda mükemmel çalışır”* (Rodrik, 2011: xvii).

Bu açıklamalarla beraber devleti kontrol altına almak için tavsiye edilen denk bütçe, ekonomik istikrarı garanti etmez. Tıpkı bireylerde olduğu gibi devletlerin de bütçeleri açık verebilir. Siyasilere güvensizlikten dolayı denk bütçeyi savunmak yerine, kamu harcamalarına şeffaflık ve/ya birtakım mali kurallar getirilerek bu sorun çözülebilir (World Bank, 2005: 18).

Washington Uzlaşması’nın 4. Maddesi; yani finansal serbestleştirme konusu da en çok eleştirilen konuların başında gelmektedir. Finansal serbesti sonucunda ortaya çıkan “sıcak para” hareketleri özellikle gelişmekte olan birçok ülkede krizlerin tetikleyicisi olmuştur: 1994-1995 yıllarında Meksika; 1997-98 yıllarında Güney Kore, Malezya, Tayland ve Endonezya; 1998 yılında Rusya ve Brezilya; 2001 yılında Türkiye; 2001-2002 yıllarında Arjantin (Harvey, 2005: 118). Finansal serbesti yararlı olmaktan çok zarar getirmiştir. Türkiye ve Endonezya’daki bankacılık krizlerinin ve Brezilya’daki reel faiz oranlarının artmasıyla iç borcun sürdürülemez hale gelmesinin temelinde finansal serbestleştirme yatar. Çin ve Malezya gibi sermaye hareketlerine kısıtlama getiren ülkeler, kalkınma sürecinde sermaye hareketlerine kısıtlama getirmeyen ülkelere

göre daha başarılı olmuştur. Sıcak para hareketleri, hem ülke içine girerken hem de çıkarken ekonomik istikrara ağır hasar vermektedir (World Bank, 2005: 17-18).

Finansal hareketler, 1973 yılında uluslararası para sisteminin çökmesiyle farklı bir boyut kazanmıştır. Bu tarihten sonra döviz kurlarının manipülatif ataklarla aniden değiştirilmesi ve gelişen teknolojiyle sınırsız miktarda para hareketlerinin mümkün hale gelmesi, ani sermaye hareketlerini “karlı” bir sektör haline getirmiştir (Oman, 1999: 44). Böylece sıcak para hareketleri, doğrudan yatırımların ve ticari akımların kat kat üzerine çıkmıştır. Finansal hareketlerin bu kadar hızlanmasının sonucu olarak ülkelerin uyguladıkları para politikaları, iktisadi büyüme yerine döviz kuru ve faiz oranlarına istikrar kazandırma amacına yönelmiştir (Oman, 1999: 45).

Ekonomilere genellikle zarar vermesine rağmen neoliberal anlayışın finansal serbesti konusunda bu kadar ısrar etmesi, neoliberal iktisat politikalarının ülkelerin kalkınması için mi yoksa çok uluslu şirketlerin çıkarları için mi mücadele ettiği tartışmasını doğurmuştur. Harvey, bu iddiayı açık açık dile getirenlerden bir tanesidir: neoliberal iktisat politikaları özgürlük, seçme hakları gibi kulağa hoş gelen kavramları yüzüne maske yaparak küresel finans merkezlerinin ve çok uluslu şirketlerinin çıkarlarına hizmet etmektedir (Harvey, 2005: 119). 1970’li yıllara kadar büyük şirketler rekabeti engellediği gerekçesiyle bireysel özgürlüklerin ve sosyal adaletin önünde engel olarak algılanıyordu. Ancak neoliberal dönemle bu konu gündemden düşmüş, hatta büyük şirketler etkinlik için teşvik edilmiştir (Harvey, 2005: 42-44).

Dış ticaret serbestliği de Washington Uzlaşması’na yönelik eleştirilerde önemli bir yet tutar. Daha önce Rodrik’ten yapılan uzun alıntıda bu konuya değinilmişti. Dışa açılma konusunda spesifik bir yöntem yerine toptancı bir anlayış gösteren ülkeler kalkınma konusunda başarısız olmuşlardır (World Bank, 2005: 18-19). Dış ticaret serbestliğinin savunanlar, bunu etkinlik için yaparlar. İktisadi büyüme, kaynakların etkin kullanılmasının doğal sonucu olarak düşünülmüştür. Oysa iktisadi büyüme için kapasitenin tam kullanılması anlamına gelen etkinlikle beraber mevcut kapasitenin de artırılması gerekir (World Bank, 2005: 10).

Neoliberal iktisat politikalarının en nihai amacı olan “*iktisadi büyüme [ve kalkınma] yapısal dönüşümü, üretimin farklılaştırılmasını, değişimi, üreticilerin risk almasını, hükümet ve piyasa başarısızlıklarının giderilmesini ve politikalarda ve kurumlarda değişiklikleri gerekli kılar.*

İktisadi büyüme sosyal dönüşümü de gerektirir; insanlar yaşadıkları yeri ve iktisadi faaliyetlerini değiştirecek”, kırsal yaşam, kentsel yaşama dönecek ve üreticiler yeni ürünler üretmek için yeni makinelere yatırım yapacaktır. Ülke ekonomisindeki ürün farklılaşmasının bu tip sonuçları olacaktır. Büyüme politikasının bu tip kurumsal değişiklikleri de dikkate alması gerekir (World Bank, 2005: 10-11).

Kurumlar konusuna Washington Uzlaşması’nda hiç değinilmemesi, eleştirilen bir diğer konudur. Washington Uzlaşması, ülkelere sadece bir kalkınma reçetesi sunmaktadır. Oysa böyle “radikal” reformların uygulanması, ancak gerekli kurumların oluşturulmasıyla mümkün olabilir. Çin, Hindistan, Şili gibi ülkeler büyürken dünyanın pek çok coğrafyasında yaşanan krizlerin belki de en önemli nedeni, reformların sadece piyasaların rolünün artırılmasına ve devletin rolünün azaltılmasına odaklanırken kurumların rolünü unutmalarıdır (World Bank, 2005: 10). Eğer mali kurumlar gelişmemişse ve reel kesimi yeterince destekleyemiyorsa dışa açılma hüsrarla sonuçlanabilir (Rodrik, 2006: 978-980).

İktisadi kurumlar konusuna önem veren Rodrik’e göre, daha birçok eksikliği olmakla beraber Washington Uzlaşması’nın ilk halinin en önemli eksikliği, kurumsal konuları ihmal etmesidir (Rodrik, 2006: 978).

Birinci Washington Uzlaşması’nın “doğrudan” gelir dağılımının durumuyla ilgili bir gündeminin olmaması da eleştiri aldığı konulardandır. Bu yaklaşıma göre iktisadi büyümeden tüm toplumsal kesimlerin fayda sağlayacağı düşünülür. Genel olarak neoliberal iktisat politikaları eşitliğe değil etkinliğe önem verir (Yıldırım, 2011: 96). “*Yoksulluğu azaltmak ve daha adil bir gelir dağılımı için gerekli olan ‘tek’ şey iktisadi büyümedir: [İktisadi] büyüme yoksullar için [de] iyidir* (Vurgu eklendi, Dollar ve Kraay, 2001: 9)”.

Neoliberal anlayışa göre, piyasaların etkin olarak işlemesi gelir dağılımı sorununu “otomatik olarak” çözer, bunun için müdahaleye gerek yoktur (Johnston, 2007: 225-226; Palley, 2007: 42-43). Rekabetin fırsat eşitliğini artırması, devletin daha şeffaf hale gelmesiyle yolsuzluğun ve haksız kazancın azalması, özelleştirmeyle beraber kamu iktisadi teşekküllerindeki haksız yüksek ücretin azalması, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla istihdam olanaklarının artması, serbest ticaret sonucu malların kalitesinin artması ve fiyatının ucuzlaması, kamu harcamalarında disiplin sağlanmasıyla enflasyonun azalması (neoliberal anlayışta düşük enflasyonun kesinlikle düşük gelirli insanların lehine olduğu düşünülür), piyasaların daha serbest olmasıyla girişimcilik

olanaklarının artması “dolaylı olarak” gelir dağılımını daha adil hale getirecektir (Yıldırım, 2011: 96). O halde, Keynes’çi ve devlet planlamacı yaklaşımda olduğu gibi “suni bir biçimde” yoksulluğu azaltmak ve gelir dağılımını iyileştirmeye çalışmak, iktisadi büyümeyi olumsuz etkilediğinden aslında tüm toplumsal kesimlere zarar vermektedir (Johnston, 2007: 226); çünkü gelir dağılımı zaten zaman içinde çok değişmeyen istikrarlı bir göstergedir.

“Eğer bireysel güdüler, üretime ve yatırıma vergi koymak anlamına gelen yeniden dağıtım politikalarıyla azaltılırsa, sonuç daha az yenilik, daha az yatırım ve daha az büyüme olacaktır. 20. asır, tarihi büyümeyle ciddi şekilde zarar veren ve eşitlik adına sürdürülen kötü dizayn edilmiş politikalarla doludur” (World Bank, 2006: 3).

Yaşanan gelişmeler, Washington Uzlaşması’ndaki bu politikaların öngörüsünün tersinin olduğunu göstermiştir. 1990’lı yıllarda neoliberal iktisat politikalarının tavizsiz uygulandığı ülkelerde (örneğin Türkiye ve Brezilya), yaşanan iktisadi büyümeye rağmen gelir dağılımı düzelmemiş ve yoksulluk oranı azalmamıştır.³ Sadece iktisadi büyümenin gelir adaletinin sağlamayacağı anlaşılmıştır. IMF’nin tabiriyle, “sürdürülebilir, işsizliği ve yoksulluğu azaltan ve hayat standartlarını yükselten, fırsat eşitliğini sağlayan büyüme olan yüksek kaliteli büyüme” (high quality growth) (IMF, 1995: 286) gerçekleşmemiştir.

Washington Uzlaşması’ndaki politikaları savunan iktisatçılar, bu durumu Kuznets Hipotezi ile açıklamaya çalışmıştır. Kuznets’a göre (1955) gelişmekte olan iktisadi büyümenin ilk aşamalarında gelir eşitsizliği artar; ancak iktisadi büyüme sürdürülebildiği zaman büyümenin daha sonraki aşamalarında gelir eşitsizliği azalır. Bunun nedeni gelişmekte olan ülkelerin tarım toplumundan sanayi toplumuna geçmeleridir (Yıldırım, 2011: 101). Daha sonra bu teoriyi destekleyen başka çalışmalar da yapılmıştır (Örneğin; Ram, 1989, Park ve Brat, 1995).

Neoliberal iktisat politikalarına muhalefet edenlere göre bu politikaların yapısı gereği gelir dağılımı bozulmaktadır (Örneğin, Baer ve Maloney, 1997; Amann vd., 2006; Harvey, 2005; Saad-Filho, 2007). Artan oranlı vergilerin ve gelirin yeniden dağıtımının kaldırılması, refah devletinin ilgası, sağlık ve eğitim sektörlerinden devletin çekilmesi, uluslararası

³ Birdsall, N. The Macroeconomic Foundations of Inclusive Middle-Class Growth. <http://www.ifpri.org/sites/default/files/publications/oc63essay01.pdf>. 01.11.2011 tarihinde erişildi.

uzmanlaşmanın farklı katma değer içeren ürünlerde olması gibi politikaların doğal sonucu gelir dağılımının daha fazla bozulmasıdır. Neoliberal iktisat anlayışı hep sermayenin yanında yer almaktadır.⁴

Washington Uzlaşması'nı ilk ortaya atan kişi olarak Williamson da bu politikaları eleştirmiştir. Williamson, kendisinin söylediği iktisat politikalarının neoliberal anlayışla maliye disiplini, özelleştirme, piyasa ekonomisinin geliştirilmesi ve serbest dış ticaret gibi örtüşen yanlarının olduğunu; ancak sermayenin serbest dolanımı, parasalcı anlayış, (arz yanlı iktisadın savunduğu) minimum vergi oranları ve minimum devlet gibi konularda neoliberal anlayıştan farklı düşündüğünü belirtmiştir (Williamson, 2003: 1476).

Washington Uzlaşması'na yöneltilen eleştiriler, 1990'lı yılların sonu ve 2000'li yılların başında iyice artmıştır. Ekonomilerini radikal biçimde dönüştüren, başta Latin Amerika ülkeleri olmak üzere, ülkeler beklenen büyüme oranlarını yakalayamamıştır. Neoliberal anlayışın en sadık savunucularından olan Sachs bile serbest ticaretin tek başına iktisadi büyümeyi gerçekleştirebileceğini savunmayı bırakmış ve düşük eğitim seviyesi, düşük sağlık standartları, alt yapı yetersizliği ve düşük tarımsal verimlilik gibi yerel konulara eğilmeye başlamıştır (Aktaran: Rodrik, 2011: 149).

Birinci Nesil Washington Uzlaşması'ndaki reformların başarısızlığı kabul edilse de sonuç toptan bir reddiye olmamıştır. Sorun serbest ticaret, özelleştirme, serbest piyasa gibi “en temel” ilkelere değil, başka bir yerde aranmıştır (Rodrik, 2011: 149). Böylece, Birinci (Nesil) Washington Uzlaşması'na bazı ilaveler yapılarak “İkinci nesil *reform* paketi” olarak da anılan İkinci (Nesil) Washington Uzlaşması gündeme gelmiştir.

5. İkinci Nesil Washington Uzlaşması

Birinci Washington Uzlaşması'nda bazı “eksiklikler” olduğu anlaşıncı, bunların neler olduğu tartışılmaya başlanmıştır. Politik eleştirilere bağlı olarak kurumlar, gelir dağılımı, yoksullukla mücadele, sosyal politikalar ve etkin finansal piyasalar gibi konularda bazı yenilikler yapılması gerektiği belirtilmiştir (Williamson, 2003: 1477).

⁴ Neoliberal iktisat politikalarının gelir dağılımına olumsuz etkileri konusunda daha fazla bilgi için bakınız: Yıldırım, 2011: 101-105.

İkinci Washington Uzlaşması da birincisi gibi piyasayı ve rasyonel bireyi merkeze alan çözüm önerileri sunar. Bireycilik, faydacılık ve mübadelenin insan doğasının bir parçası olduğunu kabul eden varsayımlar devam eder (Saad-Filho, 2007: 199). İkinci Nesil Washington Uzlaşması'nın girişimci devlet, yeniden dağıtım politikaları, serbest piyasanın işleyişi, serbest ticaret gibi konularda bir "orta yol" olmadığı konunun detaylarına girmeden belirtilmesi gereken konudur. Örneğin Williamson (2003: 1480-1481), neoliberal iktisat politikalarının gelir dağılımı ve yoksullukla mücadele konularında başarısız olduğunu kabul eder; ancak bu konuda bir çözüm yolu olarak, yeniden dağıtım politikalarının adından bile bahsetmeyerek eğitimin iyileştirilmesi, kayıt dışı ekonominin azaltılması, toprak reformu yapılması ve mikro kredi gibi uygulamalardan bahseder. Dollar ve Kraay (2001: 32) daha ileri giderek eğitim ve sağlığa yönelik kamu harcamalarının yoksul kesimin gelirinin etkilemediğini söylemiştir. Bu yüzden bazı iktisatçılar Birinci ve İkinci Washington Uzlaşması arasında bir fark görmez (Saad-Filho, 2010: 7).

Bununla beraber, İkinci Washington Uzlaşması'nda sosyal ilişkiler, aile yapısı ve kentleşme gibi konular da vardır. Sınırlı olmak kaydıyla devlet müdahalesinin "gerekli" olduğu durumlarda uygulanmasına ve sosyal politikalara yer verilmesine sıcak bakılmıştır.

Naim'e göre (1999), İkinci Nesil Washington Uzlaşması'na dahil edilmesi gereken konular; küresel sermaye akımlarının bozduğu uluslararası ekonomik istikrarın sağlanması, hem yabancı hem de yerli sermaye açısından gerekli yatırım ortamının sağlanması, yoksulluğun azaltılması, eşişsizliğin giderilmesi ve iktisadi kalkınma için gerekli kurumların oluşturulmasıdır.

Neoliberal iktisat politikalarının ilk halinde "makroekonomik istikrar" ve "yapısal reformlar" en çok üzerinde durulan kavramlarken 1990'ların ortasından itibaren bu kavramların yerini ikinci nesil iktisat politikalarında "yönetişim (governance), şeffaflık, kurumlar" gibi kavramlar moda olmaya başlamıştır (Naim, 1999).

Washington Uzlaşması'nın ilk halinde bir düzenleme yapılması gerektiğini IMF politikalarının keskin savunucusu Krueger de dile getirmiştir (Krueger, 2004): *"On yıldan fazla bir süredir ekonomik istikrarın önceki anlayışımızdan daha fazla faktöre bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Tabii ki mali sürdürülebilirlik ve borç sürdürülebilirliğini sağlamak zorunludur. Fakat şu hususlar ekonomik başarının sürdürülmesinde hayati bileşenlerdir: ulusal ve katılımcı*

düzeyde sağlam yönetim, mülkiyet haklarının farkındalığı ve korunması, fonksiyonlarını yerine getiren bir finansal sektör [...] Ben bu listeye işgücü piyasasını da ekliyorum. Yoksulluğu azaltmak için yoksul ülkelerdeki hızlı büyüme, istihdam artışını sağlamak zorundadır; fakat esnek olmayan piyasalar bu istihdam artışını engeller”.

Buraya kadar anlatılanlarda görüldüğü gibi Birinci Washington Uzlaşması’nın ihmal ettiği konulara dönük olarak çok sayıda eleştiri yapılmıştır. Bu konuda bir fikir birliği olmamasına rağmen İkinci Nesil Washington Uzlaşması’nın neleri kapsadığı konusunda en çok atıf alan düşünür Rodrik olmuştur. Rodrik, İkinci Nesil Washington Uzlaşması’nın neleri kapsadığını, mevcut Washington Uzlaşması’na 10 madde daha ekleyerek ifade etmiştir. Tablo 1’de bu eklentiler belirtilmiştir. Aynı zamanda Tablo 1, buraya kadar anlatılanların da bir özetini teşkil etmektedir.

Tablo 1. Neoliberal İktisat Politikaları

Birinci Washington Uzlaşması	Eleştiri Konuları	İkinci Washington Uzlaşması
1. Maliye Disiplini 2. Kamu Harcamalarının Yeniden Düzenlenmesi 3. Vergi Reformu 4. Finansal serbestleştirme 5. Tek Tip ve Rekabetçi Döviz Kuru 6. Ticaret Serbestleştirilmesi 7. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Açıklık 8. Özelleştirme 9. Deregülasyon 10. Mülkiyet Haklarının Güvence Altına Alınması	1. Piyasanın sorunlu varsayımları 2. Krizler ve büyümenin gerçekleşmemesi 3. Her ülkeye aynı reçete 4. Reçetenin tek parça halinde uygulanması 5.Devlet ve piyasa arasındaki karşılıklı ilişki 6. Finansal serbestliğin yol açtığı zararlar 7. Kurumların ihmali 8. Yoksulluk ve Gelir Dağılımı	11. Ortaklaşa Yönetim 12. Yolsuzluğa Karşı Önlemler 13. Esnek İşgücü Piyasaları 14. DTÖ Anlaşmaları 15. Finansal Kurallar ve Standartlar 16. “İhtiyatlı” Sermaye Hesapları Açılması 17. Aracı olmayan döviz kur rejimi 18. Bağımsız merkez bankası/Enflasyon hedeflemesi 19. Sosyal Güvenlik Ağları 20. Yoksulluğu Azaltma Hedefi

Kaynak: Rodrik, 2006: 978; *Eleştiri konuları* tarafımızdan eklenmiştir.

11. ve 12. maddeler, maliye disiplini ve kamu harcamalarının yeniden düzenlenmesiyle ilgilidir. Bazı yıllar bütçe açığı vermenin ekonomi

açısından faydalı olabileceğinden, devlete ve siyasilere yönelik güvensizlikten kaynaklanan denk bütçe anlayışı yerine kamu kesimi daha şeffaf ve denetlenebilir hale getirilmelidir. Artan teknoloji, bu durumu daha kolay hale getirmektedir (World Bank, 2005: 23-24). Yine de yolsuzluğa karşı ek önlemler alınabilir.

13. ve 14. Maddeler, işgücü piyasasının ve dış ticaretin tamamen serbest olmasını savunur ve ikinci nesil politikaların birinci nesil politikalarla, “piyasa fundemantalizmi” anlayışı içinde örtüşen politikalar (Yıldırım, 2011: 92). Serbest dış ticaret, verimliliğin artmasına, esnek işgücü piyasaları ise işsizliğin azalmasına neden olur.

15., 16. ve 17. Maddeler, ani uluslararası finans hareketlerini önlemeye yöneliktir. *“Bu hareketleri önlemek için birtakım finansal standartlar getirilmeli; ancak bu standartlar geleneksel önlemlerden farklı olarak “ihtiyatlı” özellikler barındırmalıdır; çünkü geleneksel yöntemler hızla gelişen teknolojinin sonucu olarak ani akımlara karşı yetersiz kalabilmektedir. İlave olarak, sabit ya da dar bir bantta yürütülen döviz kuru rejimleri, finansal krizlere davetiye çıkardığından tercih edilmemelidir. Normal şartlarda oldukça etkili olan bu döviz kuru sistemleri, zor zamanlarda beklentilerin bozulmasına neden olarak krize neden olmaktadır. Diğer taraftan tamamen piyasaya dayalı döviz kuru rejimlerinde olabilen aşırı dalgalanma, başta fiyat istikrarı olmak üzere, ülke ekonomisinde istikrarı etkileyebilmektedir”* (Yıldırım, 2011: 92).

Birinci Washington Uzlaşması’nın uygulandığı ülkelerde iktisadi büyümeyi sağlayamamasının önemli bir nedeni olarak, gerekli önlemler alınmasına rağmen düşmeyen enflasyon görülmüştür. 18. Maddeye göre, bir enflasyon hedeflemesi olmalıdır ve (siyasi otoriteden) bağımsız merkez bankasının tek amacı bu hedefi sağlamak olmalıdır (Yıldırım, 2011: 92).

19. ve 20. Maddeler, neoliberal anlayışın en çok eleştiri aldığı konulardan olan yoksulluk ve gelir dağılımıyla ilgilidir. Birinci Washington Uzlaşması’nda bu konu tamamen piyasanın işleyişini bırakılmış ve etkinliği bozacağı düşüncesiyle, yoksulluğu azaltıcı ve gelir dağılımını düzeltici iktisat politikalarına karşı çıkmıştı. Ancak iktisadi büyüme gerçekleşse bile bazı durumlarda yoksulluğu azaltmaya yetmeyeceği ve gelir dağılımını bozacağı için hedefi doğrudan bu konular olan sosyal politikaların uygulanması gerekir (Saad-Filho, 2010: 8). 2000’li yıllardan sonra İkinci Nesil Washington Uzlaşması’na yoksullukla mücadele ve gelir dağılımı konularının da eklenmesiyle, bu konularda ilerleme

sağlanmıştır. Örneğin Brezilya ve Türkiye’de gelir dağılımı düzelmiş ve yoksulluk oranı azalmıştır (Yıldırım, 2011: 98).

6. Sonuç

Maliye disiplininin sağlanması, kamu harcamalarının yeniden düzenlenmesi, vergi reformu, finansal serbestleştirme, tek tip ve rekabetçi döviz kuru, serbest ticaret, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının özendirilmesi, özelleştirme, deregülasyon ve mülkiyet haklarının güvence altına alınması politikalarından oluşan Birinci Nesil Washington Uzlaşması, neoliberal iktisat politikalarının 1980 sonrası tekrar canlanması sonrasında ilk “uzlaşma”dır. Piyasanın geliştirilmesi, her türlü iktisadi derde deva olarak düşünülür.

1990’lı yıllarda yaşanan gelişmeler Birinci Washington Uzlaşması’nın hedef tahtasına konmasına neden olmuştur. Sorunlu varsayımlar üzerine inşa edilmesi, beklenen iktisadi büyümenin bir türlü gerçekleşmemesi ve ülke ekonomilerinin daha kırılgan hale gelmesi, her ülkeye aynı reçetenin ve tek parça halinde uygulanması, devletin piyasa ekonomisinin devamlılığı için öneminin anlaşılması, finansal serbestinin iktisadi krizlerin nedeni olarak görülmesi, iktisadi kurumların ihmal edilmesi, yoksulluğun artması ve gelir dağılımının daha kötüye gitmesi Birinci Washington Uzlaşması’nın eleştirilmesinin nedenlerindendir.

İkinci Nesil Washington Uzlaşması, Birinci Nesil Washington Uzlaşması “rehabilitate” edilmiş halidir; ancak bu keskin bir farklılık değildir. Maliye politikalarına sıcak bakmakla beraber girişimci devlet tarihe karışmış, sosyal devlete başta işgücü olmak üzere piyasaların etkinliğini bozmadığı sürece izin verilmiş, iktisadi büyümenin tek başına yoksulluğu azaltmayacağı ve gelir dağılımında adaleti sağlayamayacağı anlaşılmakla beraber yeniden dağıtım politikalarına karşı çıkmış, kurumların önemi fark edilmiş ve serbest piyasanın insanlığın faydasına olduğu düşüncesi devam etmekle beraber devletin ekonomi içinde varlığı kabul edilmiştir. Finansal piyasaların akışkanlığını yok açtığı sorunlar, fiyat istikrarının tek başına makro iktisadi istikrarı sağlamayacağı ve her ülkenin iktisadi kalkınma noktasında kendi özgün durumuyla değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Ancak piyasa ekonomisine sıcak bakmayan yazarlar, iki iktisat politikası grubu arasında bir fark olmadığını, her ikisinin de neoliberal iktisat politikaları olduğunu belirtmektedir.

Neoliberal iktisat politikalarının dönüşümü, özellikle Batı Avrupa ve ABD’de etkili olan 2008 krizinden sonra ayrı bir hal almıştır. Neoliberal anlayışa olan güvenin daha çok sarsıldığı bu krizden sonra Dünya Bankası ve IMF gibi kurumlar da neoliberal anlayışta bazı değişiklikler

yapılması gerektiğini söylemektedir. Böylece (zaten “pür teorik” haliyle hiçbir ülkede tam olarak uygulanma imkanı bulamayan) Washington Uzlaşması’na dayalı ilk dönem neoliberal iktisat politikalarındaki keskin piyasa anlayışı, biraz daha Keynezyen iktisat politikalarına doğru gevşemiştir/gevşemektedir; ancak bu politikaların “ana akım” olma özelliğı devam etmektedir.

Kaynakça

- Amann, E., Aslanidis, N., Nixon, F. ve Walters, B. (2006). “Economic Growth and Poverty Alleviation: A Reconsideration of Dollar And Kray”, *The European Journal of Development Research*, 18(1), 22-44.
- Birdsall, “N. The Macroeconomic Foundations of Inclusive Middle-Class Growth”,
<http://www.ifpri.org/sites/default/files/publications/oc63essay01.pdf>
f. 01.11.2011 tarihinde erişildi.
- Boas, T. ve Gans-Morse, J. (2009) “*Neoliberalism: From New Liberal Philosophy to Anti-Liberal Slogan*”, *Studies in Comparative Economic Development* 44(2), 137-161.
- Deraniyagala, S. (2007). Uluslararası Ticarete Neoliberalizm: Sağlam Bir İktisat Kuramı Mı, Yoksa Bir İman Sorunu Mu? çev: Ş. Başlı ve T. Önel. Saad-Filho, A. ve Johnston, D. (eds.). *Neoliberalizm: Muhaliş Bir Seçki*. (ss. 169-178) İçinde. İstanbul: Yordam Kitap.
- Dollar, D. ve Kraay, A. (2001) Growth is Good for the Poor. Washington, DC: The World Bank.
- Harvey, D. (2005) A Brief History of Neoliberalism. New York: Oxford University Press.
- IMF (1995) “Gender Issues in Economic Adjustment”, *IMF Survey*, 286–288.
- Johnston, D. (2007). Yoksulluk ve Bölüşüm: Yeniden mi Neoliberal Gündemde? (çev: Ş. Başlı ve T. Önel). Saad-Filho, A. ve Johnston, D. (eds.). *Neoliberalizm: Muhaliş Bir Seçki*. (ss. 225-235) İçinde. İstanbul: Yordam Kitap.
- Krueger, A. O. (2004) “Meant Well, Tried Little, Failed Much: Policy Reforms in Emerging Market Economies” www.imf.org.
23.11.2010 tarihinde erişildi.
- Krugman, P. R. (1987) “Is free Trade Passe?”, *The Journal of Economic Perspectives*, 1(2), 131-144.

- Kuznets, S. (1955) "Economic Growth and Income Inequality", *American Economic Review*, 45, 1–28.
- MacEwan, M. (2007). Neoliberalizm ve Demokrasi: Piyasa İktidarına Karşı Demokratik İktidar. (çev: Ş. Başlı ve T. Önel). Saad-Filho, A. ve Johnston, D. (eds.). *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki*. (ss. 282-292) İçinde. İstanbul: Yordam Kitap.
- Naim, M. (1999) "Fads and Fashion in Economic Reforms: Washington Consensus or Washington Confusion?", www.imf.org, 29.12.2010 tarihinde erişildi.
- Oman, C. (1999). Globalization, Regionalization, and Inequality. A. Hurrell ve N. Woods (eds.). *Inequality, Globalization, and World Politics*. (İçinde). Oxford: Oxford University Press.
- Palley, T. I. (2007). Keynesçilikten Neoliberalizme: İktisat Biliminde Paradigma Kayması. (çev: Ş. Başlı ve T. Önel). Saad-Filho, A. ve Johnston, D. (eds.). *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki*. (ss. 42-58) İçinde. İstanbul: Yordam Kitap.
- Park, W. ve Brat, D. (1995). A global Kuznets Curve?. *Kyklos*, 48, 105–131.
- Ram, R. (1989) "Level of Development and Income Inequality: An Extension of Kuznets-Hypothesis to the World Economy" *Kyklos*, 42, 73–88.
- Rodrik, D. (2006) "Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion? A Review of the World Bank's Economic Growth in the 1990s: Learning From A Decade of Reform", *Journal of Economic Literature*, XLIV (December), 973–987.
- Rodrik, D. (2011) Akıllı Küreselleşme. Çev: Burcu Aksu. Ankara: Efil Yayınevi.
- Saad-Filho, A. (2010) "Growth, Poverty and Inequality: From Washington Consensus to Inclusive Growth" *DESA Working Paper*, No: 100.
- Saad-Filho, A. (2007). Washington Uzlaşmasından Washington Sonrası Uzlaşmasına: İktisadi Kalkınmaya Dair Neoliberal Gündemler. (çev: Ş. Başlı ve T. Önel). Saad-Filho, A. ve Johnston, D. (eds.). *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki*. (ss. 191-201) İçinde. İstanbul: Yordam Kitap.
- Sachs, J. D. ve Warner, A. M. (1995) "Economic Reform and the Process of Global Integration", *Brookings Papers on Economic Activity*, 1 (1), ss. 1-118.

- Williamson, J. (2003) “The Washington Consensus and Beyond”, *Economic and Political Weekly*, 38(15), 1475-1481.
- Williamson, J. (2004) “A Short History of the Washington Consensus”, <http://www.iie.com/publications/papers/williamson0904-2.pdf>, 21.03.2012 tarihinde erişildi.
- Williamson, J. (2004-2005) “The Strange History of the Washington Consensus”, *Journal of Post Keynesian Economics*. Vol. 27, No. 2, ss. 195-206.
- World Bank (2005) *Economic Growth in the 1990s: Learning From A Decade of Reform*. Washington, D.C.: World Bank.
- World Bank (2006) *World Development Report 2006: Equity and Development*. Washington D.C.: World Bank.
- World Bank (2007) *Global Economic Prospects: Managing the Next Wave of Globalization*. Washington D.C.: World Bank.
- Yıldırım, C. (2011). *Neoliberal İktisat Politikalarını Türkiye’de Orta Sınıfa Etkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı.